

**BALOLDALI
KÉRDÉSEK,
AUTORITER
POPULIZMUSOK
- BESZÉLGETÉS
JOHN CLARKE-KAL**

A *Fordulat* John Clarke-kal készített interjúja az 1980-as évekbeli Stuart Hall–Bob Jessop-vita tárgyát képező, eredetileg a thatcherizmus leírására megalkotott autoriter populizmus fogalmának az aktualitását vizsgálja. Az interjú ezen felül azt is körüljárja, hogy mi az autoriter populizmus viszonya a neoliberalizmushoz, illetve hogy a fogalom hogyan segíthet hozzá a brexit megértéséhez.

Fordulat: A *Fordulat* 22. számának kimondott célja, hogy a populizmus jobboldali megnyilvánulásait és baloldali lehetőségeit egyaránt elemezze. Ön Stuart Hall-tanítványként már a Thatcher-éra alatt is használta a populista terminust, mégis ez a populizmus sem a fősodorbéli politikatudomány populizmusfogalmával, sem pedig Laclau és Mouffe posztmarxista populizmusdefiníciójával nem egyezik meg. Hogyan határozza meg a populizmust; és mi az, amit autoriter populizmusnak nevez?

John Clarke (a továbbiakban J. C.): A fogalmi definíciókkal mindig probléma van. Nem vagyok politológus, sem politikai filozófus, és semmiképpen sem vagyok a populizmus teoretikusa. Sok embert ismerek, akik szerint nem vagyok túl megbízható vagy szisztematikus, amikor a populizmusról írok. Mégis, ez egy hasznos fogalomnak tűnik, hogy a politizálás egy bizonyos módjáról gondolkodjunk, kiváltképpen az olyan politizálásról, ami igazságtalan, megosztó és a társadalmakat mélyen átható dolgokkal foglalkozik. A populista politika lényege nagyon egyszerű: a nép egységességének fantáziája adja az alapját, amely egy hatalmas blokkal áll szemben. Nem beszélhetünk csak populizmusról, hanem populizmusokról, többes számban. A politikai környezet egyre bonyolultabb, a populista politikának különböző formáit lehet azonosítani. Nem mindenhol vannak populisták, de a populizmus megnyilvánulásai többféle politikai gyakorlatban felbukkannak. Nagyon pontosan szerettem volna körülhatárolni, hogy mi a populizmus vagy populizmusok. A brit gyökereim miatt nekem különösen érdekes a populizmus és a politikai nyelvezet, a politikai víziók és programok közötti kapcsolat.

A populizmusnak fajtái vannak, amelyek más-más jelenségekkel összekeveredve jelennek meg. Az autoriter populizmus az egyik ilyen speciális fajtája a populizmusnak. Egy helyi politikai válság idején, az 1970-es évek végén Angliában egy politikai trend meghatározásaként beszéltünk róla. Egyfajta magyarázat volt arra, amit mi többszörös válsággént értelmeztünk, válságból válságba sodródva. Az autoriter populizmus a briteket úgy akarta meghatározni, mint akik veszélyben vannak és védelemre szorulnak. Ezt a védelmet pedig egy autoriter pártnak kellett ellátnia. Egy a korábbiaknál erősebb, fegyelmezőbb, nagyobb hatalommal rendelkező és manipulatívabb állami irányító egységnek. Ezt végül Margaret Thatcher konzervatív pártja fogalmazta meg rendkívül autoriter, konzervatív módon. Azt mondta, hogy konszenzusra törekedni a politikában egy régi, rosszul működő módszer,

ezért a konzervatív párt az exszocialista, etatista, szociáldemokrata politikai blokkal élesen szemben állva határozta meg önmagát.

Fordulat: Mit gondol, hogyan lehetne használni az autoriter populizmus fogalmát az Egyesült Királyságon kívül? Vagy ez csak a brit politika leírására alkalmas?

J. C.: Ez egy nagyon nehéz kérdés, szerintem működhet az Egyesült Királyságon kívül is. A mi országunkban egy sajátos változatát dolgoztuk ki, de a fogalom hasznos lehet a hasonló módon populista politikákkal kapcsolatban is, mint a francia Nemzeti Front felemelkedése, Orbán illiberális demokráciája, Lengyelország katolikus konzervativizmusa vagy a trumpizmus. Mindegyiknél megtalálható az az állítás, hogy autoriter államvezetés kell ahhoz, hogy a nemzet tisztaságát és karakterét megőrizték. Ezeket a populista rendszereket országtól függetlenül összeköti, hogy az emberek legkülönbözőbb csoportjaival szemben képesek elnyomó politikát folytatni: a menekültekkel, liberálisokkal, deviánsokkal, nőekkel szemben. Viszont minden nemzetnek megvan a maga bonyolult módja arra, hogy miként végzi a különböző politikai gyakorlatokat.

Ezért egy elemzés nem szólhat pusztán arról, hogy hol milyen jegyei jelennek meg az autoriter populizmusnak – arról is szólnia kell, hogy milyen helyi elemeket tesznek hozzá a populista politikához. Ha Lengyelországról beszélek, nem kerülhetők ki a katolikus-konzervatív jellegzetességek. Annak a brit politikának, amit én ismerek, és amit az autoriter populizmus fogalma körülírt, nem volt semmi köze a katolicizmushoz. Van ahol a konzervatív populista logika antiklerikális jelleget ölt magára, egy bizonyos helyen ennek épp ellenkezőjét látjuk. Tehát mindegyik populizmus egyedülálló önmagában, mégis van egy közös stílusuk, és úgy tűnik, hogy a neoliberalis világban ez utóbbi válik a nemzeti politizálás uralkodó módjává.

Fordulat: Az autoriter populizmus nagyrészt Stuart Hallnak az 1970-es évek végétől kezdve kialakított fogalmára épít. Halléknak a politikai ideológiára fókuszáló elemzése úgy érvelt, hogy a thatcherizmus egy sikeres hegemon projekt, mivel bírja a nép aktív beleegyezését (Hall et al. 1978). Ezt vitatva Bob Jessop kritikája (Jessop et al. 1984) politikai gazdaságtani fókuszával azt hangsúlyozta, hogy a thatcherizmus nem feltétlenül egy sikeres ideológiai projekt, hanem olyan politikai uralom, ami sikeresen használja ki a megosztottságot és passzivitást. Mit gondol, az autoriter populizmus fogalma tudna hasznosítani valamit Bob Jessop Hall-kritikájából?

J. C.: Nehéz kérdés. Vissza is kerestem és újraolvastam Jessop kritikáját, de azt hiszem, még mindig nem győzött meg. Annak idején az egyik legfontosabb vita a hegemonia fogalma

körül zajlott és ideologizálásra buzdított, olyan politikai ideologizálásra, amely részben szakít a materializmussal, ökonomizmussal. Felmerült a kérdés, hogy pusztán gazdasági olvasata van-e annak, ami történt?

Egy hamarosan megjelenő könyv az autoriter populizmusról azt állítja, hogy a válságok között meg lehet különböztetni olyan nem pusztán gazdasági természetű válságjelenségeket is, mint a társadalmi viszonyok és a társadalmi reprodukció válsága. A marxizmus problémája, hogy képtelen felismerni a különbséget a termelési módok és a társadalmi formációk között, nem képes értelmezni a különböző társadalmi viszonyokat. Másfajta társadalmi harcok alakultak ki, melyeknek nem a klasszikus marxista felfogás szerinti termelési mód a meghatározó eleme, például a feminizmus társadalmi reprodukcióról szóló harca, amely a társadalmi berendezkedés kulcselemeit írja át.

Fordulat: Amellett érvel, hogy az 1970–1980-as évek fordulója óta a nagy brit pártok egyre több populista elemet szőttek a politikájukba. Milyen strukturális változások állnak e mögött?

J. C.: Fontos kiemelni, hogy az 1970-es években született írásaim idején még nem sok fogalmam volt a strukturális változásokról, a politikai változásokról és pláne az ezekre reagáló stratégiákról. És abban sem vagyok biztos, hogy tudtuk, miért sikeres az autoriter populizmus vagy miért lehet majd sikeres a jövőben... Visszanézve úgy tűnik, hogy az egy olyan kritikus időszak volt Nagy-Britanniában, amikor struktúrák és felépítmények különféle mozgásai elkezdtek metszeni egymást. És ezen változások többsége nem egyszerűen csak tovább élt, de egyre csak mélyült és jelentősebb lett.

Azt hiszem, az első fontos tényező, amiről a *Policing the Crisis* című munkánkban írtunk (Hall et al. 1978), a második világháború utáni politikai, gazdasági és társadalmi rendszer kifulladás, majd összeomlása volt. Ez a rendszer többek közt a fordizmus egy formáját, illetve a jóléti állam egy közepesen gyenge megjelenését jelentette – egyik szerzőtársammal sokat vitakoztunk azon, vajon volt-e valaha tényleges szociáldemokrácia Nagy-Britanniában. Ha a skandináv országokat vesszük alapul, akkor tulajdonképpen nem volt. Mindenesetre az említett időszakban a kapitalista fejlődés, a társadalmi reprodukció és a politikai konszenzus hármásának minden eleme bomlásnak indult. Ahogy azt ma már mind jól tudjuk, az 1970-es évek a globalizáció újbóli megerősödésének időszaka volt, ami aztán olyan mozzanatok során teljesedett ki, mint Thatcher és Reagan pénzügyi deregulációja az 1980-as évek elején.

Van egy kollégám, aki arról ír, hogy a háború utáni időszakban a társadalmi jólétet három képzet strukturálta: a munka képzete, a család képzete és a nemzet képzete. Az 1950-es és 1960-as években pedig úgy tűnt, hogy ez a három képzet idilli rendszert

alkot. A család gondoskodik a társadalmi reprodukcióról, a férfit elküldi dolgozni, ő tisztességes bért hoz haza stb. Ahogy William Beveridge, a brit jóléti állam egyik megalkotója mondta egyszer: „a brit feleségeknek és anyáknak fontos szerepük van a brit nemzet és a brit értékek folyamatos újratermelésében a világon”. A képzeteknek ez a hármasa tehát szépen illeszkedett egymáshoz.

Az 1960-as évek közepére mindez elkezdett széttöredezni. A munka világa egyre problémásabbá vált – ez a strukturális munkanélküliség megjelenésének időszaka. Ugyanakkor a társadalom elkezd ráébredni arra is, hogy a nemzet nem ugyanaz, mint aminek régen képelték. Természetesen sosem volt az a tiszta, mitikus dolog, aminek sokan szeretnék látni, de ebben az időszakban vált végleg nyilvánvalóvá, hogy Nagy-Britannia egy sok etnikumot magában foglaló, multikulturális, bonyolult nemzet, erősen átítatva rasszizmussal. És persze a hagyományos családforma is radikális átalakuláson ment át: egyre kevesebb pár házasodott össze, emberek addig nem megszokott kapcsolati formákban kezdtek élni, és a patriarchátus addigi rendszere is hanyatlásnak indult. Ezek a gyökeres változások nagyjából egy időben zajlanak és válnak mindenki számára láthatóvá. Ebből kifolyólag sokaknak az volt az alapvető tapasztalata, hogy folyamatosan benne élünk ebben a zavaros, különös helyzetben, amikor tudjuk, hogy valami nincs jól, de nem igazán tudjuk megfogalmazni, mi is a baj.

Fordulat: Hogyan alakította a nyugati-európai jóléti állam modelljének válsága a nemzet képzetét és az állam szerepét Nagy-Britanniában?

J. C.: A nemzet, az állam és a globális neoliberalizmus között elképesztően feszült és ellentmondásos viszony alakult ki, aminek eredményeképp a nemzetállamok elveszítették autonómiájuk addigi mértékét. Az államokon belül megjelent az egész világ, a legkülönbözőbb formákban: a Kínában gyártott játékok formájában, vagy a gyárakat a munkások lába alól kiszervező nemzetközi pénzügyi szervezetek formájában, és így tovább. Ezek a tényezők minden egyes államra hatással voltak, még ha más és más módon is. Ebből következik a kortárs populizmus egyik alapkérdése: hogyan lehet megvédeni és megőrizni a nemzetet ebben a kiszolgáltatott helyzetben? Volt egy szlogen Nagy-Britanniában, aminek tudtommal fasiszta gyökerei vannak, de amit a harmadikutas munkáspárti kormány porolt le és fogalmazott át a kora kétezres években; így szól: „Brit munkát a brit munkásoknak”. De mit jelent ez egyáltalán? Mi számít brit munkának például? Minden munka, amit brit tőke finanszíroz? Mert ilyenből rengeteg van szerte a világban. Vagy esetleg azokat a munkákat jelenti, amik Nagy-Britanniában vannak? Ez azt jelentené, hogy ide kell számolnunk az amerikai, német, kínai cégek által létrehozott munkahelyeket. És természetesen ott van a mondat másik fele is: kik azok a brit munkások? Rengeteg olyan munkavállaló van

Nagy-Britanniában, akik nem felelnek meg a britekről alkotott „autentikus”, hagyományos elképzeléseknek.

De a fenti nyitott kérdések ellenére ez a szlogen mégis egy erőteljes képet és hatá-
sos üzenetet sugall arról, hogy miről kéne szólnia egy nemzeti társadalomnak, gazdaság-
nak és politikai rendszernek. Ezzel együtt pedig táptalaja mind a populizmusnak, valamint
adott esetben az autoriter politikák különböző formáinak is.

Fordulat: A neoliberalizmus megerősödését sokan tekintik számtalan, napjainkban jelent-
kező társadalmi probléma – köztük a populizmus – kiváltó okának, ám ön a 2008-as Living
with/in and without neo-liberalism című írásában – mely a *Focaal* folyóirat Putting neo-
liberalism in its place című blokkjának vitaindítója volt – amellet érvelt, hogy a neolibera-
lizmus szűkebb meghatározására lenne szükség.

J. C.: A neoliberalizmusról folytatott diskurzust továbbra is meglehetősen problematikus-
nak tartom. A neoliberalizmus az elképzelhető legkényelmesebb fogalom, ami alatt min-
denki azt érti, amit szeretne. Az egyik fő motiváció az említett cikk megírásához az volt,
hogy végiggondoljuk: mi nem neoliberais? Mik azok a dolgok a világban, melyek nem tar-
toznak a neoliberalizmus fogalma alá? Mert ha szeretnénk szembeszegülni a neoliberaliz-
mussal, szükség van egy olyan, „külsőre”, ami nem neoliberais. Meg kell érintenünk, el kell
képzelnünk, ki kell gondolnunk valamit, ami lényegében más.

A cikk másik apropója azonban az volt, hogy a neoliberalizmus egyfajta általános
magyarázóvá vált. Teljesen ellentétes folyamatokat is meg lehetett vele magyarázni. Ez saj-
nos még mindig így van, és ezt továbbra is frusztrálóknak találok.

A témával kapcsolatban nagyon hasznosnak találtam Jamie Peck gazdag és kimerítő
Constructions of Neoliberal Reason című könyvét, amiből kiemelnék egy különösen megvi-
lágító erejű mondatot. Peck valami olyasmit ír a könyv elején, hogy a neoliberalizmus sike-
reiről szóló történetek nem szabad, hogy eltereljék a figyelmünket arról a tényről, hogy
a neoliberalizmust folyamatosan fönt kell tartani, mivel állandóan kudarcot vall és megbu-
kik. És itt jön egy nagyon szép mondat, miszerint: „a probléma számunkra inkább az, hogy
mindig előrebukdácsol”. Ez azt jelenti, hogy a rendszer, illetve annak képviselői hajlandóak
ugyan belátni bizonyos kudarcokat, de szerintük ezek csakis azért történhettek, mert nem
csináltuk a neoliberalizmust, „elég jól”. Ha rendesen csináljuk, ha még rámenősebben pia-
cosítunk mindent, ha több adókedvezményt adunk, ha még többet faragunk a bérekből,
stb., akkor minden rendben lesz. És ennek megfelelően a 2008-as válság után számos pró-
bálkozás történt arra, hogy a neoliberalizmust újragondolják és újracsomagolják.

Ezt jól illusztrálja egy rövid történet. Az 1980-as években Thatcher meghívott egy
amerikai közgazdászt a Stanfordinál, hogy adjon tanácsokat a brit egészségügyi rendszer

megreformálására. Ő elmondta, hogy a rendszer túl bürokratikus, államközpontú, hatékonytalan, és azonnali átszervezésre van szükség a piaci logikának megfelelően. Körülbelül egy évtized múlva az akkori konzervatív kormány ismét meghívta ezt a közgazdászt, hogy mondjon ismét véleményt, aki megint csak arra jutott, hogy a brit Nemzeti Egészségügyi Szolgálat (NHS) egy rakás szerencsétlenség. Mire néhányan úgy reagáltak, hogy ez igaz, de éppen azért, mert megfogadták a tanácsait annak idején. Erre viszont jött az automatikus viszontválasz: a probléma az, hogy nem piacosítottak eléggé! Ez pontosan olyan, mint a középkori orvoslás: eret vágunk a betegen, aztán ha nem érzi magát jobban, akkor megint csak eret vágunk, majd jön még egy kis érvágás és a végére a beteg nagy valószínűséggel meghal. A neoliberais tanácsadók körülbelül ezt a logikát követték és követik ma is.

De visszatérve az eredeti kérdéshez: szerintem nem érdemes neoliberalizmusról általánosságban beszélni, inkább a variációi és különféle megnyilvánulási formái fontosak. Ahogy azt az idézett cikkemben is írtam: a neoliberalizmus nem önálló jelenség, mindig vannak segítői. Ezért éppolyan kényelmesen megfért Pinochet tábornok rendszerében, mint Thatcher Nagy-Britanniájában. De például egy kanadai antropológus, Andrea Muehlebach írt egy izgalmas könyvet *The Moral Neoliberal* címmel, amely az északolasz katolikus egyház társadalmi szerepvállalásáról alkotott elképzelései és a jóléti állam leépítése közti kapcsolatot kutatja. Amellett érvel, hogy a neoliberális pártok kifejezetten bátorítják a keresztény etika – és nem a piac – által vezérelt jótékonyági szervezetek benyomulását az állam szociális oldalának leépítése nyomán keletkező űrbe, így könnyítve meg valamilyen neoliberais politikuskok dolgát a társadalmi kockázatok enyhítésével. Összegezve: a neoliberalizmus mindig sajátos helyi társadalmi-politikai konstellációkban teljesedik ki és ezek a legkülönbözőbb formákat ölthetik.

Fordulat: Az említett cikke megírásakor a neoliberalizmus általánosságban mást jelentett, mint ma, és feltehetőleg pár év múlva is más jelentése lesz. Lehetséges-e meghatározni egy szűk neoliberalizmus-definíciót, ha maga a leírt jelenség is állandóan változik?

J. C.: Az erről szóló 2008-as, *Focaal* című folyóiratban megjelent vita idején is legalább két jelentése volt a neoliberalizmusnak: az egyik a David Harvey által képviselt marxizusból vezette le a maga definícióját, miszerint a neoliberalizmus nem más, mint a tőkésosztály projektje, ami a kisajátítás eszközével teremti újra a sikeres tőkefelhalmozás lehetőségeit. Ez a megközelítés minden jelenséget a tőkefelhalmozás logikáján keresztül próbált meg leírni. Ez persze egy világos és egyszerű narratíva, ami azonban kérdéseket vet fel a társadalmi élet azon jelenségeivel kapcsolatban, amiket még nem hódított meg a piac, és amikből véleményem szerint valamivel több van, mint azt David Harvey gondolja.

Ezzel szemben – bár korántsem teljes elszigeteltségben – ott van a foucault-i megközelítés, mely a neoliberalizmust egy olyan politikai racionalitásként írja le, ami a társadalmat a piaci logikának megfelelően szervezi újjá. A probléma azonban az, hogy ez a két megközelítés nagyon hasonlóan hangzik. A fogalomkészletükben sok a megegyező fogalom, de amikor Foucault a dolgok piaci átszervezéséről beszél, akkor az alatt nem ugyanazt érti, mint Harvey a tőkefelhalmozás lehetőségeinek megteremtésén. Fogalmilag nagyon közel vannak egymáshoz, tartalmilag viszont jóval nagyobb ez a távolság. És azt gondolom, hogy mi, kritikai társadalomtudósok túl sokszor csúszkáltunk a két megközelítés között, és így jóval több dolgot magyaráztunk a neoliberalizmussal, mint ami észszerű volna.

Ami azóta történt, az talán annyi, hogy most már egyre többen beszélnek arról, amit Jamie Peck „alakváltó rendszernek” nevez, de amit én – a kritikai kultúrakutatás egyik tanítványaként – különböző artikulációkként írok le. Mindezek az elnevezések egy változékony neoliberalizmust írnak le, ami képes alkalmazkodni az új ellentmondásokhoz és akadályokhoz, és ami bámulatosan rugalmas. Ez összességében azt jelenti, hogy a jelenleg Indiában megfigyelhető neoliberalizmus nem ugyanaz, mint a Nagy-Britanniában uralkodó neoliberalizmus. Illetve az indiai válfaja sem lesz ugyanaz mondjuk három év múlva.

De mindez fölvet legalább két kérdést: látunk-e bármit, ami kívül esik a neoliberalizmuson? Mert ha föltételezzük, hogy ez már gyakorlatilag mindent bekebelezett, akkor nem tudom, hogy a baloldal mihez kezdhet politikai értelemben, már persze azon kívül, hogy megpróbálunk egy kedvesebb, elviselhetőbb neoliberalizmusért küzdeni, de egyáltalán nem vagyok benne biztos, hogy ez fenntartható stratégia lenne. Tehát az egyik kérdés: mi van a neoliberalizmuson kívül?

A másik kérdés pedig: hol vannak a neoliberalizmus határai? Azon a véleményen vagyok, hogy sikerült megpillantanunk a neoliberais kapitalizmus gazdasági határait, amikor kiderült róla, hogy folyamatosan válságokat generál, ellentmondásos módon működik és képtelen akár csak középtávon is fenntarthatóan működtetni a gazdaságot. Politikai értelemben a világ különböző országaiban felbukkanó populista politikák sikerei – Trumpot is ideértve – egyelőre azt sugallják, hogy a mindezzel járó társadalmi felfordulás frusztrációja a nacionalizmus és a nemzetállam formájában nyer kifejezést.

Fordulat: A társadalom mely részeire vagy osztályaira lehet alapozni egy populista programot? A populista szónoklatokban mindig a nép vágyai fogalmazódnak meg, vagy léteznek felülről vezérelt populista politikák is?

J. C.: Ez az egyik ok, amiért szeretnék francia lenni, mert náluk sokkal nagyobb az egyetértés a társadalmi osztályok és a társadalmat alakító erők között, és ez, úgy gondolom, segít a populizmus megértésében is, hiszen a populizmus változatai egyesítik, összekapcsolják

a munkásosztályok (szándékos a többes szám!) és a középosztály bizonyos részeit. A populizmus nem más, mint az ezekben a csoportokban képződő élmények, félelmek és vágyak képviselője. De ez a politikai artikuláció sosem teljes körű, mindig szelektív. Nem azt mondják, hogy „jaj, ti szegény munkásosztálybeliek, sokat szenvedtetek eddig, hadd segítsünk nektek!”, hanem „ha még keményebben dolgoztok, tenni fogunk érte, hogy megkapjátok a munkátok méltó jutalmát, és szem előtt fogjuk tartani a nemzet erkölcsi makulátlanságát, hogy a gyermekeitek boldogan nőhessenek fel!”

A populista politikusok szájából nem közvetlenül a nép hangja szól, ez egy tévhit. Az viszont fontos, hogy a populizmus mindig egy osztályokon átívelő politikai projekt, nem csak a munkásosztály az alanya.

Elindult egy diskurzus a brexit és Trump megválasztása után, amely szerint a populista politikusok felszólaltak az országokban kisémmizett munkásokért. Ez részben igaz, de a lecsúszástól rettegő, kisémmizett középosztályhoz is szóltak: a brexitre szavazók között lényegesen nagyobb arányban voltak a középosztálybeliek, mint a munkások.

Fontos, hogy a populizmusról ne az jusson eszünkbe, hogy: „na végre, valakik odafigyelnek a munkásosztályra”. A populizmus összes általam ismert változata felülről szerveződik, felülről próbálja megérteni a vágyakat, az érzéseket, a problémákat, átvenni a kifejezéseket, a dolgokat, amiket Raymond Williams érzésstruktúrájának (*structures of feeling*) ír le, ezeket a populista politika úgyesen felhasználja.

Visszatérve a szelektív jellegre: vannak olyan törekvések, vágyak, aggodalmak, amiket nem karolnak fel, például senki nem fogja azt mondani, hogy „nem engedjük a Citynek, hogy kiárassza a munkád!”. Én is egy ipari városban nőtem fel, tudom, milyen elkeseredettséget és dühöt szült az acélipar leépítése. Ez a már ismertetett módon populista Thatcher-kormány és a nemzetközi tőke összehorolásának következménye volt, és ebből nem nőtt ki egy populista projekt sem. Az ilyen problémákra soha nem ígértek megoldást, de a populizmus az ezekkel kapcsolatos vágyakra és érzésstruktúrákra hatott.

Fordulat: Írt a közsféra költségvetésének csökkentéséről az Egyesült Királyságban. Beszélne részletesebben ezen megszorítási intézkedések struktúrájáról? Melyek a jobban és kevésbé érintett szektorok/ágazatok, és miért?

J. C.: Bob Jessop használta a megszorító közpolitika (*austerity policies*), megszorító politika (*austerity politics*) és megszorító államigazgatás (*austerity polity*) megkülönböztetéseket egy interjúban a *Rethinking Marxism* folyóiratban, utóbbi alatt egy megszorító intézkedésekkel kormányzott államot értve. Véleményem szerint Nagy-Britanniában mindhárom alkalmazták már korábban, a kérdés, hogy hová juttattak ezek minket és mi következik

ezek után. Tavaly még mindhárom egyszerre volt megfigyelhető, voltak bizonyos intézkedések, amiket a megszorítás logikája támasztott alá, vég nélkül a megszorítás szükségességéről beszéltek, arról, hogy miért kell összébb húzni a nadrágszíjat, és mit nem engedhetünk meg maguknak, annak ellenére, hogy Nagy-Britanniáé a világ ötödik legnagyobb gazdasága! Nem vagyunk szegények, de a gazdagságunk elosztása egyenlőtlen.

Jamie Peck *Austerity Urbanism* című remek írásában arról ír, hogyan háritódiók át a fiskális szigor és ellenőrzés nemzetközi szintről a nemzetire, majd a helyi-önkormányzatra. Azt hiszem, ez közel áll ahhoz, amit Jessop megszorító közpolitikának (*austerity policy*) nevez: egy állam, amely a megszorítás és a fiskális szigor elvei mentén szerveződik, működik. Véleményem szerint ez történt jelen esetben.

Az állam jóléti funkcióival kapcsolatban három nagy kérdést szeretnék említeni.

Először arról szeretnék beszélni, hogy a fennmaradó állami jóléti szolgáltatások miként váltak a tőkefelhalmozás potenciális módjaivá, miként próbálják ezeket pénzszerzésre használni, gyakran sikerrel. Hétfvégén láttam egy brit filmet, amit csak ajánlani tudok, a címe: *Én, Daniel Blake*. Jól mutatja be, mivé vált a jóléti állam, különösen a szerződéses szolgáltató cégeit ábrázolja jól, amelyek képtelenek megfelelő szolgáltatásokat nyújtani. Megindítóan és hatásosan ábrázolja, milyen megtapasztalni a jelenlegi jóléti rendszer ellentmondásait.

Másodsor, nagy szerepük van a nonprofit és civil szervezeteknek, melyek összességét David Cameron Nagy Társadalomnak (*Big Society*)¹ hívta. Ezek valódi célja az önkéntes munkával lenyomott költségeken keresztül olcsóbb vagy teljesen ingyenes szolgáltatások nyújtása, amikkel az egyenlőtlenségeket csökkenthetik. A probléma ezzel, hogy az ilyen szervezetek ugyanúgy ki vannak téve a megszorítások pénzügyi hatásainak. Én is dolgoztam egy remek önkéntes szervezetben, amiben különböző szolgáltatásokat nyújtottunk és a bevételünk is aránylag stabil volt. Gazdasági visszaesés idején az ilyen szolgáltatások iránti kereslet megnőtt, a pénzügyi alapunk pedig csökkent, a szervezet a túlélés határára került, csökkentenünk kellett a kiadásokat és a segítők számát, hogy folytatni tudjuk.

Végül pedig a harmadik, a csináld magad jóléti rendszer (*do-it-yourself welfare*) elterjedése. Ezalatt a család, barátok, szomszédok és más kapcsolati hálók nyújtotta segítséget értem.

1 „A „Nagy Társadalom” a David Cameron vezette brit Konzervatív Párt politikai posztthatcheri víziója volt a 2010-es évektől. A koncepció a szabadpiaci gondolkodást igyekszik ötvözni a társadalmi szolidaritással, és amellet érvel, hogy minél több állami feladatot és felelősséget kell áthelyezni a helyi közösségekhez, hogy a szabadpiac által kielégítetlenül hagyott társadalmi igényeket az állampolgárok önerőből oldják meg, és hogy a szolidaritást a társadalom különböző csoportjai és tagjai között ne az állam kényszerítse ki és finanszírozza, azt a civil aktivizmus hozza létre és biztosítsa az anyagi feltételeit.

Ezeket tekintem a jelenleg meghatározó folyamatoknak. Ezekből áll össze a jóléti állam mai formájában egy olyan jóléti állam, amely a korábbinál fegyelmezőbb, több feltéltelt támaszt, és munkaerő-igényesebb a fenntartása. Hallottam, amint a rádióban egy konzervatív politikus arról beszél, milyen jó, ha a fiatalok munkatapasztalatot szereznek, mert ez felkészíti őket a reggel 9-től délután 5-ig tartó munkára. Ez a gondolat az 1950-es, 1960-as évek munkaerőpiacáról szól, nem a jelenlegiről: manapság ki gondolná, hogy a fiatalok szokványos, 8 órás munkanapokat dolgoznak? Szerződés nélkül dolgoznak, van, hogy az éjszaka közepén hívják őket egyórási műszakokba, és ha szerencsések, ki is fizetik a minimálbérhez közelítő bérüket, de valószínűbb, hogy nem. A munka világa és a jóléti állam szolgáltatásai is degradálódtak, és azt kell mondjam, hogy bár nem akarok önzőnek tűnni, de örülök, hogy már öregember vagyok.

És akkor nem beszéltünk még az egyenlőtlenségekről, amik folyamatosan nőttek, és jellemzően éppen a legkézenfekvőbb társadalmi viszonyokon belül erősödtek fel: a faji, nemi és az egészséges-fogyatékkal élő viszonyok szerint. És ha történetesen több ilyen egyenlőtlenség metszéspontjába kerül az ember, akkor hatványozottan hátrányos helyzetbe jut. Ezeket az állításokat napról napra egyre több bizonyíték támasztja alá, ami sajnálatos módon egyáltalán nem meglepő. Erre meg képesek azt mondani, hogy az elosztási kapcsolatok megújulnak, magasabb minőségben végzik az újraelosztást!

Fordulat: Azt hiszem, a következő kérdésekre már részben választ kaptunk, de talán kiegészítheti még. A kérdés a „jóléti mix” (*welfare mix*) szereplői jelentőségének megváltozására vonatkozik: a megszorítási politika milyen hatással volt erre, és ez hogyan hatott a különböző társadalmi osztályok közötti egyenlőtlenségekre?

J. C.: Azt gondolom, hogy amit most látunk, az a jóléti rendszer leépülése és visszafejlődése, még úgy is, hogy a szolgáltatások privatizálódnak vagy nonprofit cégek végzik el azokat. Mindez sokkal ingatagabb és a kliensekkel szemben több feltéltelt támasztó jóléti rendszerhez vezet. Vannak fenntartásaim a jóléti mixet illetően, mert a különböző alkotórészeket úgy kezeli, mintha azok egymással összemérhetőek lennének. A különböző ágazatok egészen eltérő állapotban vannak, de úgy látom, a cégek és a civil szféra által nyújtott szolgáltatások irányába tolódik el a hangsúly, és minden minimumszintre van szorítva, pusztán az alapvető létszükségletek kielégítése maradt meg. A legrosszabb, hogy az ezzel foglalkozó szakirodalom három részt különböztet meg: állami, üzleti és nonprofit. Ezekon kívül még van egy negyedik: ide az egyének, háztartások, családok, szomszédságok, kis közösségek tartoznak. Szerintem ez a felosztás problémás, az egyének, háztartások, családok, szomszédságok, kis közösségek összességéről nem lehet egy racionálisan megszervezett szektorként gondolkodni. Természetesen ez a gondoskodó negyedik

szektor, ahogy a már említett *Én, Daniel Blake*-ben is láthattuk, a nőket jelenti. A nők éheznek, hogy etetni tudják a gyerekeiket, és persze ezen kívül rengeteg – ahogy Arlie Hochschild nevezi – érzelmi munkát végeznek, próbálják egyben tartani a közösségeket, és ez a munka úgy válik egyre nehezebbé, ahogy nehezedik a közösségek tagjainak az élete. Danny Dorling, aki egy nagyon érdekes földrajztudós, azt mondja, hogy a halálózások számának növekedése az egyenlőtlenségek növekedését jelzi. A kérdés számomra ezek után: mennyit kell még tudnunk erről a katasztrófális helyzetről ahhoz, hogy tegyünk valamit ellene?

Fordulat: Bár már részben érintettük a jövedelemegyenlőtlenségek problémáját, erről szeretnénk még többet megtudni. Ahogy az Egyesült Királyság közkiadásait néztük, arra számítottunk, hogy nőttek a gyerekekre és családokra fordított juttatások, de ez nincs így, kizárólag a betegségi és fogyatékosági ellátásra költött többet az állam.

J. C.: Az újraelosztás egyik nagyon fontos részéről még nem beszéltünk, aminek a leginkább érintettje vagyok. David Cameron és pártja nagyban támaszkodott a nyugdíjasokra. Ez megnyilvánult abban is, hogy a nyugdíjellátásokhoz nem igazán nyúltak, és mi idősek egy csomó egyéb juttatásra is jogosultak vagyunk, olyanokra, mint az ingyenes tévé-előfizetés vagy a téli fűtéstámogatás. Ami meglepő lehet, mert sokan azt gondolják, Angliában soha nincs hideg – de ez nem igaz! Ha X napon keresztül a hőmérséklet egy adott pont alá csökken – bár ezt pontosan nem tudom idézni, az empiria nem az erősségem –, fűtéstámogatást (*winter fuel payment*) kapunk. Ezenfelül ingyen utazhatunk a buszokon a nyugdíjas-igazolványunkkal, amit ráadásul Budapesten is elfogadnak. Köszönet érte, igazán hálás vagyok! Ezenkívül vannak lehetőségek a konzervatívok által haláladónak (*death tax*) csúfolt örökösödési adó elkerülésére is, így az állam nem igazán tud hozzányúlni ahhoz, amit a gyermekekre vagy unokádra hagynál. Szóval ezek a juttatások relatív biztonságot teremtenek a nyugdíjasoknak, beleértve engem is. Én a konzervatív kormány idején kerültem ebbe a csoportba, és igazán örülök, hogy azt hiszik, annyira ostoba lennék, hogy emiatt rájuk szavazzak. Én inkább csak fogom a pénzt és futok.

Fordulat: Milyen kapcsolatot lát az autoriter populizmus és a jóléti sovinizmus között? Az autoriter populizmus kéz a kézben jár a megszorításokkal és a jóléti kiadások csökkenésével, az ellenséget pedig általában nem a falakon belül keresi, hanem a kontinentális Európából – főként keletről – bevándoroltak között. Van valamilyen feszültség a jóléti sovinizmus és az autoriter populizmus között, és ha igen, hogyan lehet ezt feloldani?

J. C.: Úgy gondolom, hogy itt láthatjuk a nemzeti kérdést előjönni: a brexittel kapcsolatban az egyik érdekes dolog az volt, hogy mennyi csoportot azonosítottak a britek között. A népszavazás során „az elittel”, a kozmopolita középosztállyal és „a hétköznapi emberek életéről mit sem tudó londoni okoskodókkal” szemben sikerült mozgósítani a szavazókat. Nekem a brexittel kapcsolatban az egyik legelkeserítőbb dolog, hogy olyan emberek csínlálták meg, akik az elithez tartoznak, de úgy tettek, mintha közemberek lennének. Ezek az emberek nagyrészt magániskolákba és a legjobb egyetemekre (főleg az Oxfordra) jártak, vagy olyan háttérrel bírtak, mint Nigel Farage, aki korábban bróker volt. Ezek ellenére képesek voltak olyan narratívát teremteni, amiben azt mondhatták: „mi veletek vagyunk, a néppel, a londoni kozmopolita elit ellen!”. Hát nem! Tehát van nekem egy problémám az elitellenesség természetével, ami az EU-ellenességben is megnyilvánult.

Az EU-t megtestesítő brüsszeli bürokraták váltak ellenséggé, ellenségképpé, akiket úgy láttunk, mint akik két lábbal tiporják a brit szabadságot. A másik külső célpont pedig Angela Merkel lett a migrációs körülmények miatt. Ha végignézzük a közelmúlt eseményeit Hollandiában, Franciaországban vagy Olaszországban, sok hasonlóságot látunk. A rasszista, idegengyűlölő, nacionalista pártok átformálták az üzeneteiket, és azt mondják: „igazából mi a jóléti állam oldalán állunk, Európát elárulták az elitek. A jólét mindenkinek jár, persze leszámítva Azokat!”.

Azt hiszem, a jelenlegi helyzet az, hogy a szociális biztonság kiemelt szerepet kap, de eközben tekintélyelvű és kirekesztő marad a politikájuk. És egyre rosszabb dolgok történnek a brexit után, egyre nő az elégedetlenség – hogy egy jó öreg fasiszta kifejezéssel éljek: a nép ellenségei között. Ezek pedig azok az emberek, akik nem akarják elhagyni Európát, és ez egy ijesztő és nehéz pillanat a történelemben, de egyben elgondolkodtató is. A jóléti állam jelenlegi, leromlott állapotában mi az, amit megmenthetünk, továbbvihetünk egyáltalán? Nem lehet továbbvinni a rossz állapotú intézményeket, az értelmét vesztett, megvágott jóléti szolgáltatásokat, azt a szociális hálót, ami jelenleg van. A brexitkampány idején a kilépést támogatók teleplakálták a várost azzal, hogy a 350 millió eurót, amit Nagy-Britannia az EU-nak hetente ad, a kilépés után költhetjük a Nemzeti Egészségügyi Szolgálatra (NHS). A szavazás után természetesen már úgy magyarázták: „Ez nem ígéret volt, csak reklám, és amúgy is, ki hinné el?” Trumpgal kapcsolatban is látható: amikor azt mondta, nem emelnek vádat Hillary Clinton ellen, volt egy nagy és dühös tömeg, amelyik azt mondta: „De megígérted!” Ez pedig nem az a fajta elégedetlenség vagy összekülönbözés, amivel kapcsolatban optimista lehetnék. Megrémít, mert azt gondolom, hogy a következő logikus lépés a csalódottság miatti harag után még több harag és az erőszak lehet. Itt van egy valódi probléma azzal kapcsolatban, hogy hogyan tudják az ígéreteket betartani ebben a neonacionalista lázadó populizmus által formált politikai térben. Én nem tudom, hogyan lehetséges a politikai mező stabilizálása ebben a helyzetben. Persze ez részben a nemzet

ellehetetlenülésére adott válasz a neoliberális korban. Az Egyesült Királyságban többen gondolják, hogy most, a közös európai piac elhagyásával fogunk igazán bekapcsolódni a globális szabadkereskedelembé, hiszen híres kereskedő nemzet vagyunk, akiknek mindig jól ment az ilyesmi. Trump meg azt gondolja, hogy lehet korlátozni a nemzetközi kereskedelmet.

Nem gondolom, hogy bármelyik ezek közül egy életképes politikai-gazdasági stratégia lenne a neoliberális pénzügyi finanszírozás korszakában. A tanárom, Stuart Hall mindig Gramsci mondását ismételte: az értelem pesszimizmusa, az akarat optimizmusa. Ennek a második része egyre nehezebben megy.

Fordulat: Van valami hasonlóság az európai jóléti rendszerek között a megszorításokat, populizmust és tekintélyelvűséget illetően? Valamint ezek a tendenciák hogyan érintik az úgynevezett Európai Szociális Modellt?²

J. C.: Egy bizonyos szintig van valami konvergencia a különböző rendszerek között, ami rámutat arra, milyen hasonló problémákkal kerülnek szembe az európai államok napjainkban. Sok országban az a gond, hogy a jóléti kiadásokról az 1980-as években megszülető narratíva szerint beszélnek, ami kiadásként, luxusként, nem pedig befektetésként határozza meg ezeket. Ez a megszorítások és a fiskális szigor elveiből következik, ezen gondolatok térnyerése miatt is lehetséges, hogy a legtöbb jóléti rendszer elmozdult egy fegyelmesebb, feltételeket támasztó, munkaalapú, *workfare*-felfogás irányába. Sok helyen élnek még a szociáldemokrata törekvések, próbálnak emberibb arcot faragni ennek az új rendszernek, a részvételi megközelítést, humán tőkét és hasonlókat emlegetve. A részvételi megközelítés, az emberek bevonása a saját gondjuk megoldásába sok esetben progresszívnek tűnik, ha a felülről meghozott döntésekkel állítjuk szembe. Sajnos ez úgy zajlik valójában, hogy különböző radikális elemeket átvesz például a Porto Allegre-i részvételi költségvetés (*participatory budgeting*) gyakorlatából, ám deradikalizálja azokat, és ebben a megszelídített formájában emeli be a gyakorlatba. Egy barátom dolgozott egy ilyen részvételi jóléti projekt előkészítésén, ahol már a program költségvetését tárgyaló találkozókat megszervezésére is alig volt megfelelő fedezet. Szóval van egy rakás elem, ami közös, mégsem váltak teljesen hasonlóvá ezek a rendszerek, mert ha választanod kellene, hol lennél a jóléti ellátórendszer kliense, inkább választanád mondjuk Németországot

2 Az Európai Szociális Modell a jóléti állam alapértékeihez való ragaszkodást, az igazságosságra és a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésére törekvő, szociális biztonságot garantáló ellátórendszer megvédését, valamint az amerikai minimális állam elutasítását jelenti. A 2002-es Barcelonai Csúcs zárónyilatkozata definíciója szerint „az Európai Szociális Modell alapját a jó gazdasági teljesítmény, a szociális védelem, az oktatás és a szociális párbeszéd magas szintje képezi”.

Horvátország helyett. Én is inkább választanám Norvégiát Anglia helyett. Ez át is vezet az Európai Szociális Modellre.

Nehéz megfogalmaznom magamban, hogy egyáltalán mi is ez a modell. Egy fantázia volt, aminek a megvalósítása a kezdetektől fogva akadályokba ütközött, mert mindig az európai gazdasági integrációhoz képest beszéltek róla, ha a közös európai gazdasági rendszer létrejönne, és jól működne, akkor ez létrehozná a megfelelő körülményeket, mondták.

De ezzel szemben tudjuk, hogy ilyen európai gazdasági modell nem épült fel, a válság még inkább elsöpört minden ilyen kezdeményezést, és láthatjuk a közös szociális modell vízióját, ha a válságok vagy a gazdasági fellendülés hullámaintól tesszük függővé, akkor mindig csak egy távlati jövőként beszélhetünk róla. Ha a dolgok épp nem mennek olyan jól, akkor csak tudomást veszünk a terv létezéséről, és majd elővesszük, ha jobban alakul a helyzet. Ez egy furcsa szimbóluma annak, hogy mivé válhatott volna Európa, ha ez nem marad mindig másodrendű kérdés. Elkésérítő, amit most látunk, de ez történik, ha teljesen alárendelődünk a gazdaságnak.

Fordulat: Az ön kollégája, Prem Kumar Rajaram (2015) a FocaaBlogon megjelent cikkében azt írja, hogy a lakosság „problémás” csoportjainak kezelése, országhatárokon belül és kívül is, egyre hasonlóbb módon történik. Ez a megállapítás igaz a brit esetben is?

J. C.: Természetesen nálunk is ez a helyzet, hiszen ezt a modellt mi hoztuk létre. Nemrégiben voltam Prem egy előadásán, ahol felolvasott egy szörnyű beszédet egy brit gyarmati kormányzótól, amiben az indiai munkások erkölcsi sekélyességéről beszélt, és az abban leírt munkáskarakter tökéletesen megfelel annak, ahogy a többségi társadalom tagjai leírják a lumpenproletárt.

Prem jól látta meg, hogy ha külön kezeljük a rendszer veszteseit a határainkon belül és kívül, akkor teljesen figyelmen kívül hagyjuk, mi köti össze a két csoportot. Mindkettő egy változó méretű és összetételű populáció, ők az ipari tartaléksereg, az *underclass*, a sötéredék. Ugyanúgy beszéltek pár évtizede a határokon belüli szegényekről, ahogyan most beszélnek a gazdasági bevándorlókról, akik „élősködni akarnak a jóléti rendszerünkön”. Prem kiválóan írta le azokat a narratívákat, melyek az efféle diskurzusokat használják fel, hogy egy politikai csoportot a nép védelmezőjeként tüntessenek fel. A blogbejegyzésben a másik fontos megfigyelést pedig *menekültválság* kifejezés kapcsán tette meg a válság szó használatával kapcsolatban. A válság furcsa és veszélyes szó, amit a jobb- és baloldal is imád, mert mozgósít, beavatkozásra sürget, és e sürgősség miatt nem marad időnk gondolkodni. El kell gondolkodni arról a politizálásról, ami során a tartalék populációról úgy kezdünk gondolkodni, mintha az egy problémás réteg lenne. Prem erre hívta fel

a figyelmet és úgy gondolom, igaza van, pedig én magam is használtam a válság szót a migrációs jelenségek elemzésekor.

Van egy borzongatóan jó könyve az antropológus Tania Murray Linek, a *Land's End*, amiben leírja, hogy mi történik a felesleges populációval abban az esetben, amikor nincs semmilyen fejlődés, fellendülés, ami felszívna, funkcióval ruházná fel az ilyen csoportokat, valamint – és az igazi tragédia ebben van – senki nem foglalkozik velük. Magukra maradnak. Nem érdekelnék senkit, még hozzá azért nem, mert nem tekintik őket problémás csoportnak. Senki nem törődik velük, mert nincsen velük semmi probléma, és ha nincs velük probléma, akkor – ahogyan Afrikában is történt sok ilyen feleslegesnek tekintett csoporttal – nem törődnek velük, hagyják őket meghalni. Ezt érdemes összehasonlítani azzal, amit mondjuk a 19. században gondoltak a veszélyes osztályokról (*dangerous classes*). Akkor és azóta is az ilyenek sok figyelmet kapnak a politikai szférától, ezért úgy látszik, hogy még jobb az, ha veszélyesnek gondolnak, mint ha egyáltalán nem gondolnak rád. Persze szörnyű ezt mondani – mintha azt követelnénk ezektől az emberektől, hogy legalább csináljanak valamit, ami miatt odafigyelnek rájuk.

Fordulat: Hogy lehet feloldani azt az ellentmondást, hogy az autoriter populizmus nagymértékben a társadalom olyan rétegeire támaszkodik, melyek a jelenlegi rezsim által megcsalva érzik magukat? Nevezhető ez marxi értelemben vett hamis tudatnak, vagy ennél azért komplexebb a kép?

J. C.: Azt hiszem, tudják, hogy mit fogok mondani. Azt, hogy a hamis tudat a korai marxizmus egyfajta elhajlása volt, mert nekünk, marxistáknak mindig az volt a meggyőződésünk, hogy mi tudományos vagy egyéb okokból kifolyólag tudjuk, hogy az embereknek mit kéne gondolniuk – és nagyon csalódottak vagyunk, ha éppenséggel nem azt gondolják. Ez sokakat egy jelentős felsőbbrendűség érzésével töltött el mintegy két évszázadig, és ez soha, semmilyen szinten nem járult hozzá a jó politikai munkához. Ahogy mindig is mondom, a tudat komplexitása sokkal jobban értelmezhető Antonio Gramsci örökségével. Gramsci szerint a hegemonia két csoport tagolt munkája során jött és jön létre: a vezető osztály és a kapcsolatok mozgósításával létrejövő töredékek, tagolt részek között. És azt hiszem, hogy megértsük azt, ahol én leragadtam, ahhoz nagyon messzire vissza kell mennünk. Azt gondolom, hogy a hegemonia etnográfiai vagy szociológiai megismerése továbbra is fontos, mert különben visszafejlődünk. Megismerni az alapvető struktúrákat, formákat, azt, ahogyan a köztudat formálódik, megérteni, hogy ezek hogyan formálják a politikához való viszonyunkat. És a politikai és intellektuális része ennek a munkának egyaránt úgy lehetségesek, hogy azoktól tanulunk, akik nálunk jobban tudják ezeket, persze ez nem azt jelenti, hogy ugyanazt kéne csinálnunk.

De azért vannak érdekes dolgok, amiket páran csinálnak – itt van például egy angol *cultural studies* rovat, amit Jeremy Gilbert ír, aki úgy véli, hogy az emberek elégtelen mértékű jóváhagyása meghatározó a politikai viszonyaiban. Egyfajta új munkáspárti-neoliberális, de mégis kicsit konzervatív vonalon elindulva ugyan a fogyasztás csábító-jutalmazó szerepe ad némi vigaszt, mégis fenntart egy képet, ami a fejlődés illúziója csupán, ami az emberek politikai és kulturális kiábrándultságát és elidegenedését palástolja. Egy évvel a brexit előtt írt egy cikket, ami szerintem tökéletesen leírja, hogy mi történt a brexit során. Kollektíven gondolkozunk az elégedetlenségünkről és kiábrándultságunkról, mert ezek a kérdések nagyon sokrétűek és komplikáltak, és ezért nagy a vonzerő a jelenlegi nemzeti populizmus irányba. A populizmus azt sugallja, hogy ezek a politikai problémák valóban borzasztóak, de fel lehet oldani őket, ha például a brexittel visszavesszük az irányítást. Én az életem nagy részét az EU-csatlakozás előtti Egyesült Királyságban töltöttem, és nem tudom, miről beszélnek, nem tudom, mikor volt valaha a kezünkben az irányítás – tudom, hogy az irányítás visszaszerzése egy ígéret, de olyan, amelyik túlló a célon.

Fordulat: Kifejtené a véleményét az autoriter populizmus politikája és retorikai diskurzusa közötti kapcsolatáról? Mennyire alakítják ezek egymást, és mennyire vannak szinkronban?

J. C.: Én azt látom, hogy ezek a dolgok soha nincsenek igazán szinkronban. A közöttük lévő kapcsolat persze érezhető és egyértelmű, a fogalomhasználat is közös egy kampányszlogenben majd egy törvényben, ezért aztán úgy tűnik, mintha ezek egymásból következnenek. Mintha lenne koherencia a különféle autoriter politikai gyakorlat és politikai retorika között. A büntető populizmus például nem csak egy diskurzus, látható, hogy az ilyen narratívákkal kampányoló kormányok óriásivá tették a büntetés-végrehajtási rendszert. Az Új Munkáspárt (*New Labour*) egyébként több ilyen törvényt hozott, mint bármelyik másik kormány előtte. Tehát itt van ténylegesen ez a rengeteg látványos autoriter gyakorlat, és mégis jelen vannak az ellentmondások. Mondok egy példát: amikor 2011-ben az angol városokban rengeteg zavargás volt, a rendőrség furcsamód vonakodott attól, hogy az utcára menjen, mégpedig azért, mert komoly vitában álltak a regnáló konzervatív kormánnyal, amely akkor éppen a rendészeti költségek csökkentésén fáradozott. Elég nagy szakmai baklövés, hogy a megszorítások miatt feladod a kedvenc állami intézményedet is, azt, amelyik az erőszak-monopóliumával a hatalomban tart.

Valamint Theresa May egyik problémája még belügyminiszterként az volt, hogy a rendőrség gyűlölte, folyamatosan letorkolta őt, és ő is többször leszólta a rendőrség munkáját. Az, hogy az állami erőszakszervezetet nem veszi egyértelműen a szárnyai alá egy ilyen autoriter populista vállalkozás, nos, ez ellentmondásos. És megannyi egyéb esetben lehetséges az ilyen politikai gyakorlat és a retorika között a szétválás, például azt mondani

a világnak, hogy „ezek a migránsok mind azért jönnek Britanniába, mert annyira nagylelkű jóléti rendszerünk van”. Társadalompolitikai kutatóként empirikus adatok alapján mondhatom: nekünk nincs nagylelkű jóléti rendszerünk. Az lehet, hogy a szezonális mezőgazdasági vagy az elhanyagolható mennyiségű ipari munkákért, vagy még inkább a bővülő szolgáltatató szektor miatt jönnek az Egyesült Királyságba, de semmiképpen sem a jóléti rendszer bőkezűsége miatt. Tehát az egyik dolog, amire Prem érvelése kifut, az az, hogy a bevándorlók munkáját a nemzetgazdaságok integrált részének kellene tekintenünk, mintsem egy furcsa dolognak, amit kívül kellene tartani a határainkon. A brit agrárszektor nem élné túl, ha a kormánynak sikerülne lezárnia a határokat. Ennek a kétségbeesett ideológiai, politikai munkának célja, hogy mindezt a háborzongató masszát koherensnek láttassa. Néha azt hiszem, hogy ez egy bűvészlúccs: ha a szavakat elég gyorsan forgatják, és oda se figyelünk igazán, akkor a végeredményt mindenki igaznak és egybefüggőnek fogja hinni.

Visszatérve Cameron ostoba politikai szerencsejátékához, amiért az elkövetkezendő évtizedekben végig fizetni fogunk: ez arról szólt, hogy „el tudom hallgattatni az elszakadó hangját a Konzervatív Pártban, ha megnyerem ezt a népszavazást”. Ostoba politikai játszma, nem volt tisztában a valódi helyzettel és azzal, hogy mennyi közös volt az átlag konzervatív szavazóban és azokban, akik be akartak inteni az EU-nak. Az érdekes dolog még, hogy a UKIP az elmúlt öt évben elkezdte azt hinni, hogy a közszférában dolgozókat elcsábíthatja a Munkáspárttól. Ez volt az a pont, ahol egy nacionalista protekcionizmust képviselő párt jóléti sovíniszta párttá vált. Mint megannyi kontinentális jobboldali párt, elkezdte azt a látszatot kelteni, mintha a szociáldemokráciát hirdetnék, a régi idők jóléti politikájának nosztalgikus újramelegítését képviselnék. Éppen ezért a UKIP nagyon furcsa lett. Megpróbált valamit nyújtani, ami több, mint a függetlenedés, több, mint Európa-ellenesség. Szerintem egy groteszk és ellentmondásos programot hoztak végül össze, és ez az inkonzisztencia illik szinte az összes politikai cselekedetükre.

Az egyik dolog, amit a brexit okozott, az, hogy politikai kudarcok egy sorát ösztönözte: a liberális demokraták látszólag egész jól mentek, de ez ugye azért volt, mert olyan kicsik voltak a 2015-ös választásokon, hogy senkit sem érdekeltek különösebben, senki sem érdeklődött róluk vagy nézett feléjük. A Munkáspárt a belharcok mizériájában őrlődött a népszavazás előtt és utána is, a Konzervatív Párt holdudvara is elkezdett elpártolni a választás után, miután ennyire elszámolták magukat, és nem látszik fenntarthatónak a UKIP sem. Nigel Farage a brexit utáni napon le is mondott, kijelentve, hogy „az én munkám ezennel véget ért, ez minden, ez az életművem”. Volt egy hatalmas politikai sikerük, aztán Farage lemondott, és elment Trumpnak kampányolni. A UKIP a brexittel látszólag átvonult a posztindusztriális régiókba, mint Észak-Anglia vagy Dél-Wales, amiket a Munkáspárt bázis területének is nevezhetünk. Noha az igazi UKIP-szavazótábor az idősebb, fehér

délangol középosztály, amit én magam is képviselek minden formában. Kivéve persze politikailag, a pontosság kedvéért.

Az egyik kollégámmal írtunk már a brexitről, és megannyi dolog közül úgy gondolom, hogy ami igazán fontos, az az, hogy ne csábuljunk el annak a vonzó narratívának, hogy döntően az északangol munkásosztály szavazott a brexitre. Ahhoz, hogy megértsük, potenciálisan milyen stabil volt a brexit támogatottsága a konzervatív középosztály és a déli szavazók körében, látni kell, hogy a walesi Munkáspárthoz hű területek mélyen reakciók maradtak. Ezzel együtt a UKIP nem nyert Skóciában, és a nagyon bonyolult északír politikai berendezkedésben sem tudtak talajt fogni. Mindkét régió az Európai Unióban maradásra voksolt. Mint tudjuk, Skócia egy új népszavazást fontolgat az Egyesült Királyságból való kilépésért, annak érdekében, hogy az EU-ban maradhasson – külön nemzetként. Nagyon érdekes, mi lesz ebből. A brit politika nagyon ingatag jelenleg, és úgy tartom, hogy az egyik lehetőség a brexit után az, hogy a UKIP összeroskad a saját ellentmondásai alatt, a másik, hogy a Munkáspárt a belharcok miatt dől össze. Talán a Konzervatív Párt is belső ellentétek áldozata lesz, de tudjuk, hogy a pártstruktúráknak van egy olyan jellegzetessége, hogy a halottról is elhitei, hogy él, sokkal tovább, mint gondolnánk. Szóval nem is tudom, hogy itt a brexit utáni lejtmenet közepénél dühös és nyugtalan legyek-e, vagy nyugtalan és dühös, nem tudom, melyik sorrend lenne a megfelelőbb.

Fordulat: Megéri újragondolni a koalíció népszerűtlen autoriter populizmusának hatékonyságát a brexit után? A toryk és a UKIP közötti összezapás két különböző típusú populizmus konfliktusát jelenti, vagy ez „csak” a domináns autoriter populizmus újrastrukturálódása?

J. C.: Nagyon nehéznek találom a jelenlegi helyzet elemzését. Szerintem a koalíciós időszak autoriter populizmusa furcsa volt... De a UKIP kérdése valóban érdekes, mert a UKIP úgy próbál szavazókat elcsábítani a konzervatív oldalról, hogy a konzervatívoknál jóval nagyobb mértékben használ autoriter és populista eszközöket, leginkább a nemzeti függetlenség és szuverenitás kérdésében. Ez főképp azért van, mert a konzervatívok beleragadtak abba a kompromisszumba, amit a fővárosi politikájukkal képviseltek, és amit Cameron buta politikai játszmája jelentett az EU-val, amiért évtizedekig kell majd fizetnünk.

Fordulat: Milyen ellenségképpel érhet el új sikereket az autoriter populizmus a brexit után? Mi veheti át a démonizált EU helyét?

J. C.: Remek kérdés! Az EU tökéletes az első számú ellenség szerepében. Tényleg lenyűgöző, mert ahányszor az Európai Bizottság vagy Parlament szól, hogy döntsük el végre,

kilépünk-e vagy sem, megjelenik egy szervezett vagy szervezetlen tiltakozás, hogy „na tessék, ezek a szerencsétlen európai bürokraták már megint meg akarják mondani, mit csináljunk, pedig mi független nemzet vagyunk és senki nem mondhatja meg, hogy mit csináljunk!”. És azt hiszem, ez nem fog egyhamar megváltozni, mert ha tényleg kijátsszuk az 50. cikkelyt, ahogy azt Theresa May állítja, akkor 2 év politikai, kormányzati és kormányok közötti tárgyalással állunk szemben, amely során napi szinten hangoztathatjuk, hogy egy független nemzet vagyunk, és a mi állampolgáraink úgy döntöttek, el akarják hagyni az EU-t, és még ezt is akarjuk és azt is. Pont úgy, ahogy a menekültkérdés se fog egyik pillanatról a másikra eltűnni – tudjuk, hogy tömegek állnak a határokon. A kilépéspártiak kampányában volt egy kép arról, ahogy rengeteg migráns és menekült sorakozik, és mind Angliába akar jönni. A kép a magyar határon készült, szóval még csak az Egyesült Királyság közelében sem, az emberek mégis veszélyesnek találják magukra nézve. Ahogy a szlogenek sem fognak eltűnni, melyek azt hangoztatják, hogy a menekültek elveszik a munkánkat, megerősokolják a nőket; ez mind a politikánk része marad. És a kilépéspártiak brexitben kifejeződő haragja és dühe sem fog eltűnni, amitől a maradéspártiaknak csak még rosszabb lesz. Néhány újság kikiáltja ezeket az embereket a nemzet ellenségeinek vagy árulóinak, és azok az emberek, akik megpróbálnak bent maradni az EU-ban parlamenti szavazással vagy az 50. cikkelyt nem igénybe véve, halálos fenyegetéseket kapnak, vagy fenyegetéseket a gyerekeikre vagy megerősokolásra vonatkozóan, és ez engem megrémít. Ismerek egy londoni nem fehér nő aktivistát, aki a népszavazás után is a bennmaradás mellett kampányol, és én komolyan aggódom érte, mert tökéletesen megtestesít mindent, amit az autoriter emberek utálnak. Én azt gondolom, a következő lépés az, hogy az emberek dühe és haragja személyesen érinteni fog aktivistákat és azokat, akik fellépnek az autoriter populizmus ellen. Részben azért van ez, mert az emberek úgy gondolják, az ő döntésük az, aminek történnie kell, és ebben a helyzetben az alkotmány vagy a kormány tárgyalásai az emberek akaratával ellentétesnek tűnhetnek.

Fordulat: Mit gondol, mekkora esély van egy olyan nyugat-európai baloldal kiépítésére, amelyik a helyi, még ki nem elégített populáris igényekre tud koncentrálni, de ezzel együtt nem jóléti sovíniszta?

J. C.: Azt hiszem, ez a legnehezebb kérdés, nem csak a megválaszolás szempontjából, hanem politikailag is – megválaszolni azt, hol és hogyan lehet bármilyen típusú baloldalt kialakítani. A baloldal majdnem mindenhol (kivéve Ausztriát) visszavonulóban van, azt gondolom, talán azért, mert a neoliberalis kapitalizmus működtetésének feladata szinte lehetetlen. A kapitalizmus kezelése egy végzetes politikai cél a baloldalnak, mindenhol, az Egyesült Királyságban is. Először is, én nem tudok az értelem pesszimizmusa nélkül

tekinteni a jelenlegi helyzetre, mert borzasztóan nehéz időket járunk, én pedig öreg vagyok, de...

Vannak töredékek, kisebb történetek és helyek, ahol találhatunk okot a reménykedésre, mint például az Indignados megszorításellenes mozgalom Spanyolországban – beszéltem egy spanyol aktivistával onnan, és azt éreztem, hogy néhány dologról fogalmam sincs. Ők egy olyasfajta politikát képviselnek, amibe bevonják a humort és az érzelmeket, mert azt gondolják, ez fontos. Én még sose találkoztam senkivel, aki azt mondta volna, hogy ha politikával akarsz foglalkozni, szükséged van egy kis humorérzékre, és el kell engedned a komolyságot – a helyzet általában ennek az ellenkezője szokott lenni. Azt mondták nekem, hogy ha létre akarok hozni egy mozgalmat, ami olyan emberekkel foglalkozik, akiknek veszélyben a lakhatásuk, mert nem fizetnek jelzalogot vagy lakbért, akkor tartósan ideges, szorongó és/vagy megszégyenült emberekkel fogok találkozni. És ezeknek az embereknek reményre és érzelmekre van szükségük. Szóval vannak helyi mozgalmak, a baloldal apró töredékei, akik megpróbálnak új mozgalmakat létrehozni, megváltoztatva a politikát a baloldal politikájával együtt.

A legrosszabb, ami történhet egy interjúban, hogy egy öregember megmondja, milyen lehet a baloldali politika. Ha van egy kis eszed, valami ilyesmit mondanál: „A te generációd megélte a szociáldemokrácia összeomlását, a neoliberalizmus felemelkedését, a borzasztó megszorítások politikáját, és nekünk most hallgatnunk kéne arra, amit a helyes baloldali gyakorlatokról mondasz? Kösz, nem. Miért nem mész és pihensz inkább egy időszak otthonában?” Az én generációmmal az a probléma, hogy túl büszkék vagyunk, megmondjuk mindenkinek, milyennek kéne lennie a politikának. De ha figyelünk, láthatjuk, hogy a mai fiatalok sokkal jelentősebb dolgokat tudnak kitalálni és megvalósítani, mint amire mi bármikor képesek voltunk. Beszélhetek én arról, hogy mi a politika és mi nem, ha ezek az új eszközök és gyakorlatok mobilizálni tudnak embereket, ami sokkal több, mint amikor én itt ülök és azt hajtogatom, mi nem fog működni és hogyan. Hamarosan itt van egy új baloldali politika, csak még nem tudjuk, milyen is lesz valójában.

Készítették: Domschitz Mátyás és Elek Zsuzsanna Réka

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Clarke, John (2008): Living with/in and without neo-liberalism. In: *Focaal*, No. 51.: 135–147.
- Clarke, John (2012): Austerità e autoritarismo: il populismo impopolare nel Regno Unito, In: *La Rivista delle Politiche Sociali*, No. 1.: 213–230.

- Flohr, Mikkel – Harrison, Yannick (2016): Reading the Conjunction: State, Austerity, and Social Movements, an Interview with Bob Jessop. In: *Rethinking Marxism*, Vol. 28., No. 2.: 306–321.
- Hall, Stuart – Critcher, Charles – Jefferson, Tony – Clarke, John – Roberts, Brian (1978): *Policing the Crisis. Mugging, the State and Law and Order*. MacMillan.
- Jessop, Bob – Bonnett, Kevin – Bromley, Simon – Ling, Tom (1984): Authoritarian Populism, Two Nations, and Thatcherism. In: *New Left Review*, No. 147.: 32–60.
- Muehlebach, Andrea (2012): *The Moral Neoliberal: Welfare and Citizenship in Italy*. University of Chicago Press.
- Murray Li, Tania (2014): *Land's End: Capitalist Relations on an Indigenous Frontier*. Duke University Press.
- Peck, Jamie (2010): *Constructions of Neoliberal Reason*. Oxford University Press.
- Peck, Jamie (2012): Austerity urbanism. In: *City*, Vol. 16., No. 6.: 626–655.
- Rajaram, Prem Kumar (2015): Beyond crisis: Rethinking the population movements at Europe's border. In: *FocaalBlog*. Interneten: www.focaalblog.com/2015/10/19/prem-kumar-rajaram-beyond-crisis (letöltve: 2017. 04. 11.).